

LES RENDES DE SARDENYA I L'EXILI VALENCIÀ A LA GUERRA DE SUCCESSION*

Lluís J. Guàrdia Marín**

Universitat de València

... hago el aprecio de la persona de Vmd que devo, pero no puedo dejar de manifestarle la mortificación que me ocasiona su silencio como el de mi hermana, como la floxedad que experimento en esa Corte ocasiona el berme yo atrasado en todas mis dependencias y herido mi honor en Zerdeña, y Vmd se servirá de hazerme quanto antes la remisa del dinero que tiene en su poder tanto tiempo (h)a, pues necesito dél con puntualidad por las muchas cosas que acaesen continuamente...¹

Així escrivia el marquès de Taracena, des de la ciutat flamenca d'Anvers, a Pasqual Maians, refugiat amb tota la seua família a Barcelona a prop de la Cort austriacista. Més enllà de la situació concreta del marquès amb les dificultats financeres que argumentava, el text és una mostra de la inestabilitat econòmica que hagueren de patir els valencians que seguiren la causa de Carles d'Àustria. Una falta de recursos que venia a sumar-se als drames personals que cadascun d'ells sofrí i que han estat objecte d'una notable atenció historiogràfica². La pèrdua de gran

* Aquest treball s'inscriu en la Comessa IC.P09.005, mòdul IC.P09.005.002, "Frontiere e identità nel Mediterraneo occidentale in Età Medioevale e Moderna", del *Consiglio Nazionale delle Ricerche*, Itàlia; i en el Projecte d'Investigació "Parlamentos y Ciudades en la Corona de Aragón. De la Historia a la Modernidad. II" (Ref. SEJ2006-10071/JUR1 del Plan Nacional de I + D 2006), finançat pel *Ministerio de Educación y Ciencia*, Espanya. Fons Feder.

** Investigador Associat de l'*Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, Consiglio Nazionale delle Ricerche*, Cagliari, Itàlia.

¹ A. Mestre Sanchis, *Gregorio Mayans y Siscar. Epistolario XXI. Mayans y los Austracistas*: "2. Marqués de Taracena a Pascual Mayans, 22 de septiembre de 1712", Ajuntament d'Oliva, València, 2006, pp. 51-52.

² Entre l'àmplia producció que els darrers anys s'ha dedicat a la qüestió destaque els següents treballs: A. Alcoberro, "Al servei de Carles VI d'Àustria: un document sobre els militars exiliats austriacistes morts a l'imperi (1715-1747)", en *Pedralbes, Revista d'Història Moderna*, 18, Barcelona, 1998, pp. 315-327; V. León Sanz, "Los españoles austracistas exiliados y las medidas de Carlos VI (1713-1725)", en *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, nº 10, 1991; V. León Sanz, "La oposición a los Borbones españoles: los Austracistas en el exilio",

part del regne de València, després de la batalla d'Almansa ocasionà una onada de refugiats que recalaren a Barcelona. Entre ells hi havien, clar està, individus dels grups populars, que en la majoria dels casos romandran en el més absolut anonimat, i d'altres, més o menys privilegiats, que gosaren fer-se sentir i ser atesos pel rei Carles, i dels quals, per aquesta circumstància, podem seguir una mica la seua trajectòria i donar algunes notícies al respecte.

Els desastres de 1707 varen ser relativament simultanis a una sèrie d'èxits austriacistes que havien posat en mans de Carles d'Àustria, en 1706, territoris tan emblemàtics com Milà. Un any després, en juliol de 1707, fou foragitat el darrer virrei de Felip V a Nàpols, incorporant-se també aquest regne a la causa austriacista. El regne sard, que s'havia mantingut sempre dins de l'òrbita de la Corona d'Aragó, tampoc tardarà a passar a mans aliades. A l'agost de 1708 l'esquadra anglo-holandesa es va presentar davant de Càller, generant adhesions en certes contrades de l'illa, i precipitant la desfeta borbònica; el 13 d'agost era ocupada la capital i amb ella s'aconseguia ràpidament la possessió de tot el regne³. Raons de caràcter extern, i no sols el de donar suport als austriacistes sards, foren la causa que els aliats decidiren controlar un territori que podia créixer en la seua importància estratègica.

L'ocupació de Sardenya donava la possibilitat de servir-se de les seues modestes rendes per sufragar les despeses de la guerra i, com no, l'ajuda als exiliats⁴.

en A. Mestre i E. Giménez (coords.), *Disidencias y exilios en la España moderna: actas de la IV Reunión científica de la Asociación española de Historia Moderna, Alicante, 27-30 de mayo de 1996*, Caja de Ahorros del Mediterráneo, Alicante, 1997, pp. 469-499; V. León Sanz, "Patronazgo político en la Corte de Viena: los españoles y el Real Bolsillo Secreto de Carlos VI", en *Pedralbes*, 18 (2) (1998), pp. 577-600; V. León Sanz, "Abandono de Patria y Hacienda. El exilio Austracista valenciano", en *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, nº 25, Alicante, 2007, pp. 235-255; V. León Sanz, "Represión borbónica y exilio austracista al finalizar la guerra de Sucesión", en *La pérdida de Europa. La Guerra de Sucesión por la Monarquía de España*, Fundación Carlos de Amberes, Madrid, 2007, pp. 567-589; C. Pérez Aparicio i A. Felipe Orts, "Un drama personal i col·lectiu: l'exili austriacista valencià", en *Pedralbes, Revista d'Història Moderna*, 18, Barcelona, 1998, pp. 329-343; G. Stiffoni, "Un documento inédito sobre los exiliados españoles en los dominios austriacos después de la Guerra de Sucesión", en *Estudis 17*, València, 1991, pp. 7-55.

³ És interessant contrastar els relats que sobre aquesta campanya fan Vicent Bacallar, protagonista directe, i Francesc de Castellví (V. Bacallar y Sanna, *Comentarios de la guerra de España e historia de su rey Felipe V, El Animoso*, Edició i estudi preliminar de Carlos Seco Serrano, Biblioteca de Autores Españoles, Madrid, 1957, pp. 148-151; i F. Castellví, *Narraciones Históricas* (I, II, III y IV), Ed. Fundación Elias de Tejada y Erasmo Pèrcopo, Madrid, 1997-2002, vol. II, pp. 549-554).

⁴ Segons Döberl: "I servizi resi alla corona vennero inoltre remunerati con l'assegnazione di uffici e di territori, cosa che non servì solo ad accontentare i sostenitori di Carlo (VI), ma anche ad aumentare le entrate per la cassa reale. Questa però era contemporaneamente gravata da altre concessioni del monarca: numerosi sardi, ma anche persone che non vivevano in Sardegna ma che sostenevano la Casa d'Asburgo in Spagna e che avevano perso i loro territori durante la guerra, ricevettero come risarcimento i guadagni provenienti dai beni sequestrati o dalle esportazioni in Sardegna" (M. Döberl, "Es menester conservar los buenos y abatir los malos". La situazione nel regno di Sardegna nel 1711 descritta e analizzata da Juan Amor de Soria", en *Cooperazione Mediterranea*. CES, 1-2, Cagliari, 2003, pp. 183-217).

Una ajuda que s'emmarcava en una política de concessió de mercès que va caracteritzar el regnat de Carles d'Àustria des dels seus inicis⁵. Com ha destacat Virgínia León, cap a finals de 1708 aquesta generosa política ja estava patint dificultats financeres⁶. Però, més enllà de les carències de tresoreria, l'arribada de valencians i d'altres vassalls de la monarquia a Barcelona a partir d'Almansa continuà generant una sèrie d'actuacions per premiar-los i compensar-los de les conseqüències de la seua fidelitat. Entre aquestes mesures volem destacar un reduït paquet de privilegis i mercès tramitades normalment a través del Consell d'Aragó⁷ i que es feren en benefici de nobles, eclesiàstics o plebeus originaris del País Valencià. Tot i que aquest grup fou reduït, si tenim en compte el volum dels exiliats atesos, els valencians sobresurten entre aquells que se'n beneficiaren de les rendes de Sardenya. Lògicament aquestes rendes no foren les úniques que en aquesta conjuntura s'utilitzaren, ni els valencians els exclusius destinataris. Les rendes d'altres territoris, com Nàpols o Milà, finançaren en gran mesura l'exili austriacista que sols havia escenificat els seus actes inicials.

Les dades que ara analitzem provenen en bona part de la documentació existent al fons *Consiglio di Spagna* de l'*Archivio di Stato di Napoli*, on distribuïda en tres grans sèries, *Cancellerie*, *Consiglio* i *Segreteria*, conté un gruixut conjunt de consultes, despatxos, decrets, memorials, etc., agrupats majoritàriament en funció dels diversos territoris (València⁸, Aragó, Sardenya, Mallorca, Nàpols, Sicília, etc.) i amb una cronologia que va des de 1704 a 1734. La visió que aquesta anàlisi ens pot aportar podria tenir el perill de ser parcial, tenint en compte la documentació existent a Viena o la conservada a diversos arxius ibèrics, però el haver pogut contrastar les dades que sobre aquestes concessions existeixen a l'*Archivio di Stato di Cagliari* ens permet suposar que hi hagué, almenys sobre el paper, una atenció privilegiada per als austriacistes valencians en el conjunt de les rendes de Sardenya.

El recurs, però, a aquestes rendes no va ser, en moltes ocasions, un regal per aquells que esperaven impacientment l'arribada del socors econòmic. Tota una sèrie de dificultats paralitzaren durant llargs períodes la recepció efectiva de les pen-

⁵ P. Voltes Bou, "Noticias sobre las mercedes nobiliarias otorgadas por el Archiduque Carlos de Austria durante su gobierno en Barcelona", *Hidalguía*, nº 22, 1957, i nº 23, pp. 321-336 i 506-544.

⁶ V. León Sanz, *Entre Austrias y Borbones. El Archiduque Carlos y la Monarquía de España (1700-1714)*, Madrid, 1993, pp. 154 i ss.

⁷ Sobre el Consell d'Aragó austriacista: V. León, "El fin del pactismo: la autoridad real y los últimos años del Consejo de Aragón", en *Pedralbes*, 13, pp. 197-204; i V. León, "El Consejo de Aragón austracista, 1707-1713", en R. Ferrero - L. Guà (eds.), *Corts i Parlaments de la Corona d'Aragó. Unes institucions emblemàtiques en una Monarquia Composta*, Universitat de València, 2008, pp. 239-261.

⁸ Sobre la documentació referida a València Remedios Ferrero ha publicat algun estudi (R. Ferrero Micó, "Prolegómenos del decreto de abolición de Fueros en Valencia", en *Ius Fvgit*, 13-14, 2004-2006, pp. 331-363).

sions o la presa de possessió del privilegi corresponent. Alguns d'aquests entrebancs foren comuns a tota l'administració austriacista com ara les suspensions temporals de mercès i pensions, els *valiments*, íntimament lligats als problemes financers de Carles d'Àustria. Altres foren específics del regne sard com la creació d'una Caixa Militar i el nomenament d'un superintendent que acabà per controlar les principals rendes, reials i segrestades⁹. A més, en el cas de Sardenya, la invasió borbònica de 1717¹⁰ i la cessió posterior al duc de Savoia, en 1720¹¹, va provocar línies de discontinuïtat en la percepció de pensions que sols uns pocs, gràcies a la seua constància, pogueren superar aconseguint l'assignació d'altres recursos, normalment provinents de Nàpols.

Les concessions donades pel rei Carles oscil·laren entre l'administració directa d'alguns *estats* o senyorius o la percepció d'una quantitat puntual per una sola vegada, passant per l'autorització a exportar cereals sense haver de pagar els drets reials o l'assignació d'una pensió. En la major part dels casos fou aquesta última opció l'emprada, és a dir la percepció d'una subvenció anual a càrrec de les rendes del Reial Patrimoni o d'alguns dels feus segrestats. Dèiem abans que es comptaren entre els beneficiaris nobles, eclesiàstics o simples plebeus fugits per les seues idees o per haver participat en les accions de guerra contra Felip V. Alguns, la majoria, abandonaren precipitadament València, altres, com el marquès de Taracena, feia temps que vivien fora; però tant els uns com els altres es veieren igualment forçats a l'exili i patiren la confiscació dels seus bens. En alguns casos les mercès venien a reforçar una posició clarament de privilegi donat que els seus destinataris ocupaven llocs en la més alta administració de Carles, com el comte de Cirat, o el comte de Cardona. Altres depenien realment per a la seua subsistència del favor reial com els germans Pagès o Maties Manuel Albinyana de València. Hi han saques familiars en les que diversos membres reberen subvencions o privilegis, com els Carròs, els Mercader o els Català de Monsonís. Molts argumentaren els seus serveis en la defensa de llurs localitats i la pèrdua posterior de les seues hisendes, com Gaspar Falcó de Cocentaina, Carles Gavilà de Dénia, Pere Domènech d'Alacant, Josep Sassus de València, o Ignacio de Medrano, possiblement castellà, però que hauria participat en la defensa d'Alzira i Requena, i hauria acudit al socors de Sueca i Cullera. Les vídues o familiars d'aquells que s'havien distingit pels seus serveis també foren destinataris del favor reial; tal és el cas de la comtessa d'Elda o Maria Blasco vídua del ciutadà de València Ignasi Zapata. Els eclesiàstics són

⁹ Vid. M. Döberl, "La visita generale di Marcos Marañón y Lara nel regno di Sardegna (1714-1715). Un breve periodo di riforme sotto il governo degli Asburgo austriaci", en *Estudis* 33, València, 2007, pp. 225-253.

¹⁰ Vid. M. A. Alonso, *La conquista y el dominio español de Cerdeña (1717-1720). Introducción a la política española en el Mediterráneo posterior a la Paz de Utrecht*, Valladolid, 1977.

¹¹ Vid. L. Guia, "Un destino imprevisto para Cerdeña. De los Habsburgo a los Saboya", en *La pérdida de Europa. La Guerra de Sucesión por la Monarquía de España*, Fundación Carlos de Amberes - Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, Madrid, 2007, pp. 755-784.

menys freqüents, donada la possibilitat de ser acollits a les cases de la seua religió, fos a Catalunya o a altres indrets de la corresponent província eclesiàstica, Sardenya inclosa, però tenim els casos del canonge Vicent Carròs o el paborde Felip Domènech. En definitiva tota una sèrie de cognoms que es confonen amb llinatges, que també són emblemàtics a Sardenya, com els Castellví, els Carròs, els Cervelló, els Boïl, els Sisternes, els Zapata ...; circumstància que dóna la imatge d'un espai comú sense línies de discontinuïtat.

La majoria de les concessions es concentraren entre 1708 i 1712. Fins i tot, malgrat les suspensions de mercès de 1710 i 1711, hi hagué alguns que foren exceptuats d'aquestes mesures. Després el que troben és una reiteració de gràcies ja concedides però de les que no s'havia pogut fruir pel conjunt de circumstàncies abans esmentades. Una reiteració que s'allarga en alguns casos durant molts anys i encara es manifesta vespres de la invasió borbònica de l'illa de 1717. En aquest sentit resulten paradigmàtiques les concessions al marquès de Taracena, al ministre de l'Audiència Josep Mercader o al sergent major Jeroni Català de Monsonís. Però també hi han altres casos, com la protecció als Carròs, que és especialment significativa en la història comuna de València i Sardenya. De tots aquests seguirem la seua agitada trajectòria en el present treball, com a representatius de tot un col·lectiu.

L'inici de concessions a càrrec de les rendes de Sardenya va tenir lògicament el seu revers: La suspensió de qualsevol mercè o privilegi atorgat per Felip V¹². Pràcticament fou una de les primeres disposicions decidida des de la Cort de Barcelona i publicada a Sardenya uns dies després de l'ocupació aliada, el 25 d'agost de 1708¹³. Mesos més tard, calgué matisar l'abast de les primeres disposicions, especialment pel que respecta als actes judicials¹⁴. El nou decret fou també una adequació de les normes aplicades en altres regnes ("*...y en virtud de esto hemos pasado a dar la misma providencia para Milán, Nápoles, Cataluña, Valencia y demás lugares de nuestros dominios por lo que mira a la utilidad pública...*") i es publicà en Sardenya el 9 d'agost de 1709¹⁵. Al remat algunes de les mercès, títols i privilegis concedits per Felip V des de l'inici del seu regnat pogueren ser conservats pels seus beneficiaris sempre que mostraren la seua fidelitat al rei Carles i pagaren de nou els drets corresponents per a prendre'n possessió¹⁶. Simultàniament aquells que clarament havien optat o eren clars partidaris del bàndol borbònic veu-

¹² *Orden en que se declaran por nullas todas qualesquiera henaciones, mercedes y gracias concedidas por el Duque de Anjou con título de rey de la España* (Archivio di Stato di Cagliari, ASC, Reale Udienza, RU, Clase IV, vol. 67/2, Carte Reali 1622-1719, 2-VIII-1708, pp. 291r-292r).

¹³ ASC, RU, Clase IV, vol. 75/17, Pregoni 1703-1710, 25-VIII-1708, pp. 34r-35v.

¹⁴ "*Actos del gobierno antecedente que se mantienen por el actual por el bien público*" (ASC, RU, Clase IV, vol. 67/2, Carte Reali 1622-1719, 24-VI-1709, pp. 297r-298v).

¹⁵ ASC, RU, Clase IV, vol. 75/17, Pregoni 1703-1710, 9-VIII-1709, pp. 55r-57r.

¹⁶ Archivio di Stato di Napoli, ASN, Consiglio di Spagna, CS, Diversorum Sardinia, DS, vol. 15, 1709-1710, 29-IV-1709, pp. 21r-21v.

rien com els seus bens foren sistemàticament segrestats. Entre ells estaven els titulars dels principals estats de l'illa, el duc Mandas, el marquès de Laconi, el duc de Gandia...; i fins tot alguns dels seus administradors com Antiogo Nin, personatge molt influent en la societat local i administrador dels estats de Gandia¹⁷. El control sobre aquests bens seguirà un protocol previsible i ja assajat en altres territoris com València¹⁸. Les Juntes de Segrest constituïdes a l'efecte reberen instruccions molt precises sobre les actuacions a seguir¹⁹. Parellament hi hagué tota una sèrie de mesures encaminades a controlar els ingressos provinents de l'exportació de cereals, una de les principals entrades en les arques del Reial Patrimoni; una exportació de cereals que havia estat i seguirà essent una de les possibilitats més còrtitzades d'aconseguir una mercè reial, tant per als naturals com per als externs²⁰. També, però, aquest negoci fou motiu d'enfrontaments entre el virrei i els ministres patrimonials, Procurador Reial i Mestre Racional, pel control de la seua gestió. Una gestió que en temps de guerra podia ser crucial per al manteniment de l'exèrcit i que no deixarà de provocar tensions entre la Cort de Barcelona i el propi virrei.

Una de les primeres disposicions preses afectà als estats de Gandia. Així, quan encara no s'havia produït el desembarcament de les tropes aliades en Sardenya, el marquès de Taracena, un fidel austriacista, obtenia la seua administració. I l'obtenia perquè el marquès no era un altre que Lluís Melcior de Borja i Ponce de León, germà del duc de Gandia, i nat en aquesta ciutat el 6 d'agost de 1665. El fet d'utilitzar sistemàticament el títol de Taracena i, al final dels seus dies, el de príncep de Squillace pot explicar que aquest personatge passés desapercbut per a la història i conseqüentment per a la historiografia que ha tractat dels austriacistes valencians

¹⁷ Antiogo Nin, personatge que hauria assolit una gran influència arran el Parlament Montellano (G. Catani i C. Ferrante, *Il Parlamento del Viceré Giuseppe de Solis Valderrábano, conte di Montellano, 1698-1699*, Consiglio Regionale de la Sardegna, Cagliari, 2004), fou arrestat a mitjans de 1709 (ASN, CS, DS, vol. 15, 1709-1710, 17-VI-1709, p. 15r) i estranyat de Sardenya juntament amb altres borbònics entre els que es trobava la mare de Vicent Bacallar (Ibidem, 3-X-1709, pp. 38v-39v).

¹⁸ C. Pérez Aparicio, "La política de represalias y confiscaciones del Archiduque Carlos en el País Valenciano (1705-1707)", en *Estudis 17*, València, 1991, pp. 149-196.

¹⁹ "Instrucción del gobierno havéis de tener las personas de que se componen las Juntas de Sequestros de mi Reyno de Zerdeña en el buen régimen de lo bienes de vuestras administraciones", ASN, CS, DS, vol. 15, 1709-1710, 29-V-1709, pp. 5r-13r.

²⁰ Als inicis del regnat de Felip V, el marquès de Villatorcas va rebre una d'aquestes concessions, "Vuestra Magestad haze merced al Illustre Don Joseph de Castellví y Alagón Marqués de Villatorcas de que pueda extraher y sacar del Reyno de Cerdeña en el término de dos años la cantidad de estareles de trigo correspondiente a quinientos doblones que Vuestra Magestad le manda librar por los motivos que aquí se expressan". Els motius eren "en cuenta de lo que al Illustre Don Joseph de Castellví y Alagón Marqués de Villatorcas se estuviere deviendo del tiempo que así él como Don Basilio de Castellví su padre sirvieron el empleo de Portantvezes de Governador de Valencia". ASC, Intendenza Generale, IG, vol. 9, Carte Reali e diversi ordini regie 1681-1715, 30-XI-1701, pp. 38r-40v. Mesos més tard es reiteraria l'ordre al virrei (Ibidem, 13-VII-1702, pp. 146r-146v).

que per qualsevol raó es veieren abocats a mantenir-se en l'exili. A més, la seua condició de germà d'un dels títols més emblemàtics de la noblesa valenciana ha pogut contribuir a aquest oblit ja que els contemporanis no estigueren gens interessats en donar notícia de les seues activitats²¹. Fins i tot és de suposar que el propi duc volgués passar pàgina d'un succés que podia ser considerat un deshonor per a la família una vegada consolidat el triomf borbònic. També és cert que Taracena no tingué massa temps d'entrar en contacte directe amb el grup d'exiliats de la Cort de Viena, ni formà part dels grups de poder que es mogueren al voltant del rei Carles des de la seua arribada a Barcelona. Havia estat *Castellano* de Gant entre 1697 i 1703, des d'on passà a exercir el mateix càrrec en Anvers. Allí assistiria al canvi de domini que esdevingué en 1706. No sabem si contribuí directament a l'èxit austriacista, el que sí que és cert és que es convertí en el darrer *Castellano* borbònic d'Anvers i en el primer de Carles d'Àustria fins que en 1718, sense abandonar el seu càrrec ni els Països Baixos, es produí la seua mort. Havia casat el 22 de maig de 1701²² en Madrid amb Maria Antònia Pimentel Idiaquez, princesa de Squillace²³, duquesa de Ciudad Real i marquesa de Taracena, filla única d'Alfonso Pimentel de Ibarra, marquès de Taracena, i d'Anna Maria de Idiaquez i Borja d'Aragó, princesa de Squillace. Així doncs Lluís Melcior, encara que fos com a consort, havia arribat a posseir un títol, el de príncep de Squillace, que havia estat ostentat fins 1693 per un membre del llinatge dels Borja d'Aragó²⁴. La complexitat dels lligams familiars i dels cognoms encreuats no ha degut ajudar massa per a individualitzar el marquès de Taracena com un Borja originari de la casa de Gandia i no de la casa de Squillace.

És de suposar que les gestions de Taracena per fer-se'n càrrec de les possessions del seu germà s'havien avançat prou, possiblement mesos, a l'empresa d'ocupació de Sardenya donat que el despatx reial té data de 4 d'agost de 1708, a penes deu dies abans del desembarcament a Càller. El text no ofereix dubtes sobre la fidelitat austriacista de Taracena²⁵. Anys més tard, en 1716, s'insistirà en que era el "*único, que de su cassa sigue este partido con tan singulares pruebas de amor y*

²¹ Miñana no el cita (J.M. Miñana, *La Guerra de Sucesión en València (De Bello rustico valentino)*, reedició a càrrec de J. Pérez i J. Mª Estellés, València, 1985).

²² Aquest matrimoni es produí un mes després de l'entrada de Felip V en Madrid. Possiblement Lluís Melcior de Borja acudí a la Cort, des dels Països Baixos, amb motiu dels festejos per l'entronització.

²³ Maria Antònia fou la darrera en posseir aquest títol ja que a la seua mort, esdevinguda en Brussel·les el 8 d'agost de 1708, revertí a la Corona.

²⁴ Es tracta de Francesca de Borja i Aragó, 7ª princesa de Squillace, morta el 25 de novembre de 1693, filla de Ferran de Borja i Aragó, comanador major de Montesa, virrei i capità general d'Aragó i València, i de Maria Francesca Borja i Aragó, 6ª princesa de Squillace.

²⁵ "*Y que la fineza que el Illustre Marqués de Tarazena su hermano ha manifestado acia nuestro Real Servicio ha podido merecerse nuestra principal atención, y que por el menoscabo, que su casa y hacienda ha experimentado de seguir la justicia de nuestra causa se ha hecho digno de la mayor gratificación*". Apèndix.

*leal vasallage*²⁶. No és d'estranyar per tant que, independentment de la reserva que es féu d'una renda anual per al Reial Patrimoni, Taracena fos el destinatari de l'única concessió tan generosa d'unes possessions segrestades²⁷. Lluís Melcior va rebre l'administració directa i totes les potestats feudals que havia gaudit el Duc²⁸.

El despatx reial no entrava en el plet de successió que pesava sobre la part més important d'aquestes possessions, el marquesat de Quirra. Cal tenir en compte que les possessions dels Borja a les acaballes del segle XVII en Sardènia procedien de dos *estats*, el d'Oliva i el de Quirra, això convertia als Borja en els principals senyors feudals de l'illa. Les antigues possessions dels Centelles a Sardènia no admetien discussió successora des que Magdalena Centelles al segle XVI havia aportat a la casa de Gandia, pel seu matrimoni amb el duc Carles de Borja, tots els bens heretats del seu germà Pere Gilabert de Centelles, és a dir el comtat d'Oliva i totes les seues possessions sardes. Una altra cosa passava amb el marquesat de Quirra que havia quedat vinculat des de finals del segle XVI al marquesat de Nules arran del matrimoni entre Alamanda Carròs de Centelles i Cristòval Centelles i Mercader. Des d'aleshores el destí de Nules marcarà el destí de Quirra. Així la mort, sense successor directe, en 1674, del fill de Cristòval, Joaquim Centelles i Calataiud, que també es denominà Joaquim Carròs de Centelles i Calataiud, posarà en mans dels Borja el marquesat de Nules i el de Quirra. Joaquim havia decidit fer testament en favor del duc, amb el qual sols tenia un parentiu llunyà, sense tenir en compte els possibles drets sobre Nules d'altres branques de la família Centelles. S'inicià aleshores un llarg plet successor, en el que participà fins i tot Antoni Joan de Centelles, regent del Consell d'Itàlia²⁹. Finalment, en 1695, el mar-

²⁶ ASN, CS, vol. 169, Decreti e Consulte 1713-1718, Minuta resumida de la consulta sobre una petició de Taracena, maig de 1716, pp. 151r-151v.

²⁷ Sols anys més tard el comte de Cifuentes rebria una concessió semblant, el ducat de Mandas entre d'altres mercès: "V.M. C.C. Hace merced al conde de Cifuentes de los Estados de Mandas, Villasidro y Palmas, situados en el reyno de Cerdeña, Y de quatro mil escudos annuos sobre los derechos de extracciones de granos de dicho Reyno con las circunstancias y calidades arriba espressadas", ASN, CS, DS 1714 -1719, vol. 18, 8-IV-1717, pp. 161v-167r.

²⁸ "...concediendo al dicho Marqués el goze de todos los expresados bienes, y estados con toda jurisdicción civil y criminal, mero y mixto imperio, utilidades, frutos, emolumentos, y derechos de Patronato, provisiones de beneficios simples, o curatos, plebanias, capellanias, canonicatos, y todo lo demás anexo, y perteneciente a los referidos estados del dicho duque de Gandia y según y conforme este y sus antecessores los gozaron en el referido Reyno de Cerdeña con todas las prerrogativas, facultades y autoridades, que a sus possessores fueron concedidas y de que usaron, con tal general y libre administración, que no deva ser obligado a dar cuentas de lo que los referidos estados frutaren, convirtiendo sus productos en utilidad y beneficio suyo proprio, con solo la obligación a que estará tenido, de preservar, y mantener, como con tenor de las presentes le mandamos mantenga cada un año de los que posehiere el dicho sequestro, y util dos mil y quinientas libras moneda del dicho Reyno de Cerdeña a nuestra Real disposición, por lo que de nuestro servicio se ofreciere". Apèndix.

²⁹ Por el muy ilustre don Pasqual Francisco de Centelles, quondam de Borja, duque de Gandia, marqués de Nules, y de Quirra, por si, y como cessionario, y poder aviente, de don Alonso Sanz, y de don Benito Sanguino su sobrino: en el pleyto, con don Otger Català de Valeriola,

quesat de Nules passarà als Català de Valeriola, descendents de Joana Centelles (filla d'Eimeric II, mort en 1404) i de Bernat Guillem Català. Sols era el final del primer capítol d'un plet que continuarà, ara sí, centrat en la possessió de Quirra, i en el que també es feren presents altres litigants³⁰. No hi havia dubte, per la vinculació abans esmentada, que el titular de Nules havia de ser també el de Quirra i per tant els Català insistiren amb la seua reivindicació. El plet serà cronològicament simultani a la Guerra de Successió³¹. Acabada aquesta, Quirra serà finalment adjudicada, en 1726, als Català de Valeriola³². Un llarg litigi que no es va poder sotraure a les repercussions de l'enfrontament dinàstic i a la cessió a la Casa de Savoia del regne de Sardenya³³.

Per tant Quirra estava de alguna manera en entredit i a través de la documentació que analitzem sembla percebre's aquesta circumstància: Així, malgrat la cessió general que es fa a Taracena de tots els feus que el duc de Gandia posseïa a Sardenya, la monarquia exercí una major llibertat de decisió sobre les rendes de Quirra³⁴ que no pas sobre les d'Oliva. En qualsevol cas des dels primers moments la

cavallero del orden de Montesa, y con el marqués don Antonio Ioan de Centellas regente del consejo de Italia, sobre la sucesión de el estado de Nules, y marquesado de Quirra, su agregado, que vacó por muerte de don Joachim Carroz de Centelles, su último poseedor; y sobre las demás pretensiones, y artículos de sequestro, y declaración de penas, que respectivamente se han introducido por las partes. Quadern imprès de 120 pàgines, sense data.

³⁰ Por don Luis Francisco Ignacio de Borja Carroz y Centellas, Duque de Gandia, Marqués de Lombay, Conde de Oliva, Cavallero Comendador de la Orden de Montesa, con don Joseph Català y Valeriola. sobre la immissión en posesión del estado de Quirra, sito en el Reyno de Cerdeña: A que han salido como terceros Don Agustín Copons. Marqués de Moya. Cayetana de Omns. Miguel Martin y Mazonos. Ciudad de Càller. Sinay, Bruchey y Maracalagonis. Quadern imprès de 32 fulles, sense data.

³¹ Sobre la incidència dels plets de successió en l'adscripció de la noblesa a un o altre bàndol en la Guerra de Successió vid. J.A. Chiquillo Pérez, "La nobleza austracista en la Guerra de Sucesión. Algunas hipótesis sobre su participación", en *Estudis 17*, València, 1991, pp. 115-147.

³² *Sententia prolata in S. S. R. C. Taurini, in fauorem Don Gilaberti Carroz de Centellas, olim Don Josephi Català de Valeriola, Marchionis de Nules, super possessionem status, et marchionatus de Quirra: Die 30. Decembris 1726, Taurini, Typis Joannis Baptistae Valettae, Sacro Supremo Regio Consilio.* 30-XII-1726. Quadern imprès de 16 fulles, Biblioteca Històrica de la Universitat de València.

³³ Vid. F. Floris, *Feudi e Feudatari in Sardegna*, Cagliari, Ed. Della Torre, 1996, vol. I, pp. 167-171 i vol. II, pp. 362-365.

³⁴ Resulta representativa la concessió feta a la vídua d'Agustín Estanga, membre del Consell d'Aragó austracista (Castellví, op. cit., nota 3, vol. II, pp. 242 i 424) i *Justicia Mayor* d'Aragó: "...Habiendo hecho merced al Justicia Mayor de Aragón Don Agustín Estanga (ya difunto) de mil libras valencianas sobre la reserba que quedó en el estado del Marquesado de Quirra en esse Reyno en contemplación a sus largos méritos y necesidad que padezia en Barcelona con su dilatada familia y subsistiendo hoy este motibo y aun con más exceso después de su muerte, He resuelto que a su viuda Josepha Gonzales de Heredia se le continue esta merced corriendole el producto de ella desde el dia 16 de marzo en que murió el dicho don Agustín su marido" (ASN, CS, DS, vol. 15, 1709-1710, 24-V-1710, pp. 91r-91v). Sobre algunes dades biogràfiques d'Agustín Estanga vid. S. Sánchez García, "Noticias sobre austracistas aragoneses y el secuestro de sus bienes", en *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, n° 25, Alicante, 2007, pp. 257-301, especialment p. 296.

monarquia va recórrer amb freqüència a satisfer altres mercès amb les rendes que havia d'administrar Taracena, normalment a càrrec de la reserva prevista per al Reial Patrimoni. Així als pocs dies de la concessió al marquès es feia una mercè a la vídua de *Don Joseph Azcón y Mendoza*, governador de Lleida³⁵. Aquest tipus de concessions es mantingué dins dels paràmetres decidits inicialment, és a dir es comunicava a Taracena o al seu administrador que havia de lliurar la quantitat corresponent al destinatari de la mercè. Però no tot va ser tan fàcil ja que, malgrat el favor reial, Taracena va tenir grans dificultats de cobrar les rendes que li pertocaven. A banda del seu propi testimoni, explicitat en memorials o cartes com l'adreçada a Pasqual Maians en 1712³⁶, sabem, per documents indirectes, que no va comptar amb la millor col·laboració de les autoritats locals: En la primavera de 1711 Juan Amor de Soria en unes instruccions adreçades a Manuel de Zayas, el seu successor en la Secretaria del virrei, no dubtava a recomanar no atendre les reclamacions de Taracena per tal de conservar les fidelitats austriacistes locals³⁷. Malgrat tot, després de patir directament el *valiment* general de mercès de 1711³⁸, seria exonerat de la norma general en maig de 1713³⁹. Uns *valiments* generals que es reiteraren en diverses ocasions⁴⁰ per acudir a les urgents necessitats de tresore-

³⁵ "En tanto que se abren las sacas en el Reyno de Serdeña manda Vuestra Magestad al Marqués de Tarazena que de lo que Vuestra Magestad se reservó de los estados del Duque de Gandia pague a Doña Francisca Azcón mil pesos al año como arriba se contiene", ASC, CS, DS, vol. 14, 1707-1712, 30-X-1708, pp. 22r-23r.

³⁶ Vid. nota 1.

³⁷ "... del Burgo de la Viñaza es Cabeza Antonio Sequyno, es hombre de confianza, y quiere gran astucia y contemplación el conservarle para no perder su séquito: se le ha hecho gracia por el Rey de un Cavallero en Cabeza de su Padre, y el Secretario cuydará que el Administrador de Tarazena, no le apremie por los novezientos pesos que debe, por que lo aventuramos todo" (Döberl, op. cit., nota 4, p. 211).

³⁸ Després de diverses disposicions encaminades a servir-se dels bens segrestats per a les necessitats de la Monarquia, s'arribarà al despatx reial de 2 de febrer de 1711 en el que es suspènien amb caràcter general totes les mercès: "He resuelto por Decreto General, que desde aora por el término de un año cesen y se suspendan todas las grazias y mercedes, que mi clemenzia hubiere otorgado en los efectos de sequestros y confiscaciones eclesiásticos y seculares y en los de mi Real Patrimonio, no solo en este Principado si también en los Reinos de Zerdeña y de Mallorca sus adjazentes, Y para esta obserbanzia en lo que respecta a esse Reino de Zerdeña ordenar y mandaros, como con thenor de las presentes hos ordeno y mando, que deis las más efectivas providenzias...", ASN, CS, DS, vol. 17, 1711-1712, rei al virrei, 2-II-1711.

³⁹ La referència a aquesta mercè es troba en diversos documents posteriors, tant de Taracena com del propi monarca, així es pot constatar en ASN, CS, DS, vol. 18, 1714-1719, Despatx reial adreçat a Taracena, 28-I-1715, pp. 37v-40r.

⁴⁰ Així en 1713 es prorrogarà el *valiment* anterior: "...tengo a bien acordar y ordenaros en virtud de la presente que continuando por otro año successivo el valimiento de mercedes (comprehendidas las administraciones) assí de las hechas sobre el mi Real Patrimonio como las que se hallan consignadas sobre los efectos de seqüestros dispongáis y mandéis que todos queden libres para la satisfacción de las tropas y de mas gastos precisos de la Caja Militar a cuya dotación se hallan destinados...", ASC, IG, Carte reali e diversi ordini regie 1711-1717, vol. 11, 17-XII-1713, p. 58r.

ria de la monarquia austriacista, i que justificaren, com a mínim, interferències en l'administració directa dels béns per part de Taracena. Lluís Melcior denunciarà la situació al llarg de 1714. Al darrere, però, d'aquesta denúncia hi havia un altre problema de més calat: En la primavera havia estat nomenat un visitador general del regne de Sardenya, que a més d'administrar tots els béns i estats segrestats, i exercir de superintendent de la Caixa Militar, fou designat *regidor* del marquesat de Quirra⁴¹. La seua presa de possessió s'havia efectuat el 14 de maig de 1714 i a partir d'aleshores Taracena va perdre l'administració directa de tots els feus dels Borja, fins i tot aquells que no formaven part de l'estat de Quirra. A canvi i com a resposta a les seues protestes, en gener de 1715, se li prometien en compensació 1.000 doblons a l'any, producte d'aqueixes rendes⁴². Justament la situació contrària a la prevista inicialment. En la pràctica l'administració dels *estats* de Gandia passava a ser controlada en la seua totalitat des de la nova Superintendència General. El superintendent Marcos Marañón havia estat nomenat per Carles d'Àustria per administrar la Caixa Militar⁴³, però la seua gestió, en acumular el càrrec de visitador general, tingué una gran transcendència⁴⁴. Aquest Superintendent controlà

⁴¹ La referència exclusiva a Quirra no significava que la resta de possessions dels Borja quedessin al marge de l'administració del superintendent. Possiblement la particularització es deu a la importància de les seues rendes respecte a d'altres feus segrestats o a la situació de feu immers en un plet judicial i per tant administrat, o *tutelat*, ja directament per la Junta de Segrests.

⁴² "V.M.C.C. es servido madar que al marqués de Tarazena se paguen annualmente mil doblones de los productos de los estados que en Cerdeña posehia el Duque de Gandia su hermano y gozava el marqués por via de administración exceptuando esta merced de qualquier valimiento y sin que sirva de exemplar", ASN, CS, DS, vol. 18, 1714-1719, 28-II-1718, pp. 37v-40r.

⁴³ La caixa Militar havia estat creada en 1712 per Isabel Cristina reiterant una disposició anterior del rei Carles de 1711, que no havia estat complida, "Haviendo el emperador mi Señor por decreto de 18 de junio de 1711 resuelto que para asegurar la subsistencia de los oficiales y soldados que sirven en ese Reyno para su resguardo se formasse una caja militar dotandola de cinquenta mil pesos de los efectos más promptos del Real Patrimonio. Y haviendose experimentado el poco cumplimiento que ha tenido este Real cuerdo en daño del bien de dichas tropas y aun de la Real Hazienda, deseando que se establezca el dicho fondo por el solo fin de la conservación de la gente de guerra, he resuelto que la Caja Militar sea sin la menor dilación dotada de cinquenta mil pesos del Donativo ordinario de esse Reyno", ASC, IG, Carte reali e diversi ordini regie 1711-1717, vol. 11, 23-IX-1712, pp. 27r-28r.

⁴⁴ Bona part de la historiografia ho considera un precedent de la Intendència General borbònica, que es perpetua sota els Savoia. En qualsevol cas la seua actuació es feu en el marc i en el respecte del context politico-institucional del Regne de Sardenya (sobre aquesta qüestió vid. L. Guia, "Ruptura i continuïtat de la Corona d'Aragó a Sardenya arran de la Guerra de Successió", en *L'Apostat Catalana a la Guerra de Successió 1705-1707*, Museu d'Història de Catalunya – Departament de la Vice-presidència de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2007, pp. 403-414, especialment pp. 410-411). Sobre l'encaix de la Superintendència de Carles d'Àustria en l'estructura institucional del regne de Sardenya, sense qüestionar-la, és simptomàtic el despatx reial fixant les precedències protocol·làries que s'havien de seguir amb Marcos Marañón, Visitador i Superintendent: "...y si deviere concurrir con solo los ministros de mi Real Patrimonio, seguirá inmediatamente al Procurador Real, de él prezediendo sin distinción a los de más por el igual motibo de prerrogativa...", ASC, IG, Pragmatiche, ordinazioni e carte reali 1700-1717, pp. sin numerar, 28-V-1714.

no sols l'administració de totes les rendes dels béns segrestats, també una bona part de rendes del Reial Patrimoni passaren a constituir el fons de la Caixa Militar. Era realment un trasbals de l'estructura de recaptació de rendes vigent.

Les respectuoses protestes de Taracena, en març de 1715, sol·licitant tornar a gaudir de l'administració directa no serviren de res⁴⁵. Si amb el *valiment* de mercès no havia aconseguit rebre les seues rendes amb normalitat, amb l'administració del Superintendent no confiava gaire que se li lliuraren en temps els mil doblons. Sols al cap d'un any es tractà de nou el tema al si del *Consejo de España*. Aquest, en maig de 1716, recomanà ratificar la pensió de 1.000 doblons per al marquès i mantenir el control dels béns segrestats en mans del nou superintendent Pio Ravizza. Conseqüentment el despatx reial⁴⁶, resultant de la consulta, no tornà enrere sobre una mesura que formava part d'un ampli paquet de disposicions encaminades a sanejar la Hisenda Reial de Sardènia⁴⁷. Taracena hagué d'acceptar el compromís de la Monarquia que no es produïrien endarreriments en els pagaments. Relatiu consol davant unes dificultats econòmiques que anaven en augment. A banda d'haver perdut els seus béns en Espanya⁴⁸, els creditors que des de feia anys li havien avançat capitals confiant en les rendes de Sardènia, insistien en recuperar els seus diners. Per acabar de comprendre l'estat d'ànim d'un Taracena a prop de la fi dels seus dies, cal ressenyar que l'herència de Squillace en favor de la seua dona era posada en qüestió per alguns⁴⁹. Taracena encara tingué temps de conèixer una nova commoció: La invasió de Sardènia per part de Felip V en 1717 obria el camí per a que el duc de Gandia recuperés els seus feus. Lluís Melcior de

⁴⁵ ASN, CS, vol. 169, Decreti e Consulte, 1713-1718, 25-III-1715, Memorial del Marquès de Taracena al Rey, 25-III-1715, pp. 155r-156v.

⁴⁶ "Su Magestad manda al Superintendente General Don Pio Ravizza y a los ministros o arrendatarios de los estados y bienes del Ducado de Gandia paguen al Marqués de Tarazena los mil Doblones de que V. M. le tiene hecha merced en los plaços expressados en el Cesáreo Real Despacho de esta Concessión", ASN, CS, DS, vol. 18, 1714-1719, 18-V-1716, pp. 118r-128r.

⁴⁷ Vid. Döberl, op. cit., nota 9.

⁴⁸ Virgínia León constata la confiscació d'alguns béns de la marquesa de Taracena, esposa de Lluís Melcior (V. León Sanz, "Confiscación de bienes y represión borbónica en la Corona de Castilla a comienzos del siglo XVIII", en *Cuadernos de Historia Moderna*, nº 21, monográfico IV, 1998, pp. 127-175; especialment pp. 150, 156 i 157). Confiscació que era glosada pel *Consejo de España* en una consulta a l'emperador: "Del Merito distinción notoria, y señalados servicios del Marqués de Tarazena, y de lo que su muger la Marquesa deja de poseher y tiene perdido en España, considera el Consejo Señor que está bien informado el Cesáreo Real animo de VMG", ASN, CS, vol. 169, Decreti e Consulte 1713-1718, Consulta del *Consejo de España*, maig de 1716, pp. 150r, 150v, 160r, 160v, 161r i 161v.

⁴⁹ "...a que se añade la maliosa sospecha de creer que por ser muger la Princesa partizipe de la mala obra que se le sigue en la dilación de no poder conseguir en justicia la declaración de lo que la naturaleza le a dado en su partido que es el estado de Esquilache en el Reino de Nápoles y le perteneze como única hija y heredera de su difunta Madre la Marquesa de Malpica por cuia razón pierde en el otro partido averes considerables pasados de 4000 pesos...", ASN, CS, vol. 169, Decreti e Consulte 1713-1718, Minuta resumida d'una consulta del *Consejo de España* sobre una petició de Taracena, maig de 1716, pp. 151r-151v.

Borja, marquès de Taracena i príncep de Squillace, quedava així definitivament defraudat en les seues expectatives. La seua mort en 1718 tancava un capítol de la història de la casa de Gandia en Sardenya però també significava la desaparició d'un testimoni de fidelitat austriacista al si de la gran noblesa valenciana.

Entre els primers beneficiaris valencians de les rendes de Quirra cal ressenyar diversos membres del llinatge dels Carròs. Un llinatge que havia tingut una gran vinculació amb Sardenya des del mateix moment de la conquesta erigint-se com a posseïdors de dos dels títols més emblemàtics del regne sard, Mandas i Quirra. El llinatge a les acaballes del segle XVII comptava amb distintes branques menors repartides entre València i Sardenya. En el cas de Sardenya l'última Carròs havia estat Alamanda Carròs de Centelles que amb el seu matrimoni amb Cristòval Centelles havia donat pas a la vinculació, que abans hem esmentat, de Quirra al marquesat de Nules. Caldria dir que al País Valencià, des de l'època medieval diversos enllaços familiars havien connectat els Carròs amb els Pardo de la Casta i els Vilarragut, erigint-se com a títol principal de referència el de la Baronia de Toga. El primer baró de Toga fou Francesc Carròs i Pardo de la Casta, mort en 1509. A principis del segle XVII, entre els títols que ostentava aquesta línia dels Carroz destaquen dos: La baronia de Toga i el senyoriu, més tard comtat, de Cirat. Com era habitual entre la noblesa, les diverses branques d'aquesta línia dels Carròs, i altres parents, s'embolicaren en plets de successió per la baronia de Toga⁵⁰. Paral·lelament, al llarg del sis-cents es foren definint per separat tres branques titulades dels anomenats Carròs "valencians", per distingir-los, des de la perspectiva sarda de finals del segle XVII i XVIII, d'aquells altres Carròs que havien posseït els grans feus de Sardenya i d'una branca menor sobrevinguda a l'illa a finals del segle XVII. Aquestes branques foren: Els comtes de Cirat (Calatayud-Carròs), els barons de Toga i els marquesos de Mirasol⁵¹.

A banda d'aquestes tres branques titulades destaca una quarta col·lateral dels Carròs de Cirat, que ostentarà conjunturalment el títol del Marquesat de Carròs, instituit per part de Carles d'Àustria durant la Guerra de Successió en benefici de Simó Carròs, fill de Dionís Carròs Pardo de la Casta, habilitat com a membre del Braç Militar en les Corts Valencianes de 1645⁵². Dionís Carròs era fill de Castella-

⁵⁰ Les sentències d'aquests plets foren a sovint publicades; entre elles tenim la següent: *Responsum pro Don Bernardo Carroz Vilaragvt, et Vilarig, Domino Baroniarum Togae, Sirat, Pardiell, & Tormo ... Baiulum generalem praesentis ciuitatis, & Regni Valentiae. Contra Domna[m] Franciscam Carroz, & de Montserrat, & Don Petrum Carroz*, Quadern imprès de 24 fulles, València, entre 1616 i 1622, Biblioteca de la Universitat de València.

⁵¹ Sobre aquestes genealogies vid. Archivo de la Real Academia de la Historia, Colección Salazar y Castro, *Familias Valencianas*, manuscrito, pp. 26-32; Barón de San Petrillo, *Las Casas Solariegas*, Academia de Bellas Artes de San Carlos, València, 1940; i *Gran Enciclopèdia Catalana, GEC*, vol. 6, pp. 364-367.

⁵² La fórmula d'habilitació feia normalment referències concretes de les vinculacions familiars de l'habilitat que justificaven la seua admissió a les Corts, en el cas però de Dionís es donà per coneguda aquesta condició i no s'aclareix la seua ascendència. "...fet degut y diligent examen

na Pardo de la Casta (neta de Francesc Carròs, senyor de Cirat i Damiata de Montcada) i de Joan Carròs⁵³. Germana de Dionís fou Joana Carròs Pardo de la Casta (també coneguda com Joana Carròs de Vilaragut i Montcada), casada amb Antoni Carròs i Castellví, primer marquès de Mirasol⁵⁴. Per la seua part Dionís Carroz Pardo de la Casta es casà amb Antònia Blanes i tingué tres fills, Joan, casat amb Isabel Carroz i Crespi, cosina segona de son pare i filla del comte de Cirat; Vicent, cavaller de l'Orde de Sant Joan, i Simó. De tota aquesta complexitat familiar cal destacar la dada abans esmentada: la concessió del títol de marquès de Carròs a aquest Simó Carròs, que així mateix fou nomenat Tresorer General del Regne de València⁵⁵. Al poc de temps el mateix monarca, que li concedia aquest nomenament, atorgava la distinció homòloga de Tresorer General, en aquest cas del Regne de Sardènia, a un altre membre del llinatge Carròs, Jaume Carròs. Jaume era fill d'un Baltasar Carròs d'origen tan poc precís com el de Simó, i que a les acaballes del segle XVII arribà a Sardènia des de València després d'haver viscut en Milà. Una obra sarda de finals del segle XVIII, a propòsit de l'ascendència dels darrers Carròs de Sardènia assenyalava amb certa ironia que "*El primero que vino a Sardenya de la familia de Carroz que hoy existe en Càller fue Don Balthasar Carroz que blasonava ser de los de Carroz de Valencia pero no dio jamás prueba de ser de esta familia*"⁵⁶. Curiosament en els mateixos registres en els que figuren les concessions als Carròs valencians ens trobem altres mercès que afectaven als Carròs de Sardènia. Jaume Carròs per una sèrie de circumstàncies arribarà a ser no-

de la persona de Don Dionys Carroz de Vilaragut habitador de la present Ciutat de Valencia, Atés que de les deposicions dels testimonis per aquell en lo present juhi sumari produïts y donats resulta lo dit Don Dionys Carroz de Vilaragut esser a notorio persona militar y noble, et de gènere et descendènciam militari et nobili y natural e originari del present regne de València", Arxiu del Regne de València, Procés del Braç Militar de les Corts de 1645, Reial 522.

⁵³ Segons assegura García Carraffa (A. García Carraffa, *Enciclopedia Heràldica y Genealògica Hispano-americana*, vol. XXII, pp. 255 i ss.) quan analitza la genealogia dels marquesos de Mirasol, aquest Joan Carròs tenia per cognom Carròs de Centelles i era marquès de Quirra. Tanmateix aquesta atribució no coincideix en absolut amb la seqüència dels posseïdors d'aquest títol en el trànsit del segle XVI al XVII. La filiació de Joan Carròs, pare de Dionís, no apareix pràcticament en cap genealogia específica dels Centelles, dels Carròs de Centelles, o dels Carròs. Curiosament en la genealogia conservada en la Reial Acadèmia de la Història (op. cit., nota 51, p. 32) es desenvolupa somerament un petit arbre genealògic en el que Joan Carròs apareix com fill d'un tal Francesc Carròs i d'una no menys desconeguda Mariana Pardo de la Casta; sols es diu d'ells que són de València. Matrimoni que no es vincula a ningun de les línies familiars d'ambdós llinatges. No seria estrany que aquest Francesc Carròs fos fill ¿legítimat? d'algun dels Carròs de Centelles, marquesos de Quirra o de qualsevol dels altres Carròs valencians.

⁵⁴ Aquesta branca del llinatge, la dels marquesos de Mirasol, es mantindrà en la fidelitat borbònica a diferència de la resta de la família (Chiquillo, op. cit., nota 31, pp. 142 a 144).

⁵⁵ Castellví, op. cit., nota 3, vol. II, p. 246.

⁵⁶ L'obra fou escrita entre 1775 i 1780, però no fou fins 1977 quan Vincenzo Amat, Marquès de Sant Felip, publicà una de les seues versions originals (*Origen del Cavallerato y de la Noblesa de varias Familias del Reyno de Cerdena* (Llibreria Cocco, Cagliari, 1977)).

menat, com hem dit, Tresorer del Regne de Sardenya en 1713⁵⁷. Càrrec que li seria confirmat pels Savoia⁵⁸ i exercirà fins la seua mort en 1755⁵⁹. La vinculació de Jaume amb València no provenia sols del seu parentiu amb els Carròs valencians, el seu matrimoni amb una besneta de Melcior Sisternes⁶⁰ el vinculà amb un dels llinatges valencians que a les darreries del segle XVII s'havia integrat en una xarxa familiar d'apreciable poder local. Sisternes, Valonga, Zatrillas, Borro, Manca... eren cognoms estretament vinculats i entre ells s'exerciren unes relacions de patronatge que acabaren per enaltir a Jaume Carròs. De fet mentre durà la minoritat d'edat de Jaume Carròs el càrrec de Tresorer General fou ocupat interinament per Plàcid Sisternes, un dels nombrosos fills del regent valencià que romanen en Sardenya. Agnès i Paula Sisternes, filles de Melcior, casades respectivament amb Joan Batista Zatrillas, fill del marquès de Sietefuentes, i Martín Valonga, d'origen aragonès i regent de l'Audiència, també seran les iniciadores de sengles sagues familiars arrelades al regne sard⁶¹.

La Guerra de Successió i l'exili cap a Barcelona tornaria a vincular a alguns Carròs valencians amb Sardenya a través de la percepció d'unes rendes que no podien provenir d'una altra part que de Quirra. Vicent Carròs⁶², canonge de la Seu de

⁵⁷ *Por quanto por la Cesárea Magestad de la Reyna Nuestra señora que Dios guarde con su Real Privilegio despachado en la Ciudad de Barcelona en 18 de marzo del corriente año 1713 se ha hecho merced a Don Jaime Carroz desta Ciudad de empleo de Regente de Thesorería General deste Reyno con calidad de poderla Governar por substituto durante su menor edad. Y habiendonos supplicado el dicho Carroz que nos sirviessemos de admitir para exercer el dicho empleo de substituto de Thesorero General y regir la dicha Thesorería a la persona del Dr. Plácido Sisternes desta Ciudad y nos anuyendo a la dicha supplica hemos aprouado el dicho nombramiento*, ASC, Antico Archivio Regio, AAR, H54, Registro de Privilegios y Patentes, 1709-1718, 6-IV-1713, pp. 132v-133r.

⁵⁸ ASC, AAR, H56, Registro de Privilegios y Patentes, 1720-1726, Torí, 26-XII-1720, pp. 88r-89r.

⁵⁹ Als *Quinque libri* del Castell de Càller consta el seu traspàs el 27 d'octubre de 1755 (*Associazione araldica genealogica nobiliare della Sardegna*, www.araldicasardegna.org).

⁶⁰ Melcior fou regent de l'Audiència de Sardenya i virrei interí d'aquest regne en dues ocasions (J. Mateu Ibars, *Los Virreyes de Cerdeña. Fuentes para su estudio*, Cedam, Padua, 1964, vol. II, pp. 136-142).

⁶¹ Sobre els Carròs i la seua presència a València i Sardenya vid. L. Guà, "Los cambios dinásticos y la trayectoria de una emblemática estirpe: Los últimos Carròs de Cerdeña", en *Imprese e fortune dei Carròs nel Valenzano e in Sardegna (secoli XIV-XVIII)*, II *Seminario Internazionali di Studi*, Villasor, 1-2 dicembre 2007, en premsa.

⁶² Castellví cita a Vicent Carròs Pardo de la Casta com un dels que en nom de la Ciutat lliuraren València a l'obediència de Carles d'Àustria ("Capitulaciones que concedieron el general don Juan Bautista Basset y Ramos y don Rafael Nebot a la ciudad de Valencia en 16 de diciembre de 1705 y firmaron los jurados de la ciudad", Castellví, op. cit., nota 3, vol. I, pp. 695-697). Aquest Vicent podria ser el canonge, donat que no sols signaren representants del govern municipal, però també podria ser un dels fills de Dionís Carròs, germà per tant de Simó Carròs, Tresorer General i marquès de Carròs, o tractar-se del marquès de Mirasol, que en representació de l'estament militar hauria acudit a la Ciutat per tractar de la capitulació. Si hagués estat d'aquesta manera això no volia dir que haguera renunciat a les seues conviccions borbòniques, qüestió que

València, rector de la Universitat⁶³, ambaixador en Barcelona per oferir l'obediència del regne al rei Carles⁶⁴, membre de la Junta de Segrests⁶⁵, i de manera extraordinària canceller de la institució universitària⁶⁶, havia estat compensat inicialment, en consideració a diverses circumstàncies⁶⁷, amb el producte de les rendes de diversos francesos veïns de València⁶⁸. Entre ells estava curiosament Antoni Envile, pare o germà d'un altre canonge de la Seu que havia estat sortejat com a

aviat es posaria de manifest (vid., entre d'altres autors que aborden la qüestió, Chiquillo, op. cit., nota 31, pp. 142-144).

Un altre dels signants d'aquestes capitulacions fou el jurat Ignasi Zapata que també serà beneficiari anys més tard d'una de les rendes de Sardenya. El 28 de juny de 1712, Isabel Cristina reiterava la mercè concedida a Ignasi Zapata el 4 de gener de 1710 de 150 doblons, "*Teniendo consideración a los méritos que ha grangeado en mi Real servicio Ignacio Zapata ciudadano de Valencia y a las crecidas perdidas de su hacienda que se le han originado por seguir mi justa causa*"; en aquesta ocasió l'emperadriu ho feia en benefici de la vídua d'Ignasi, Maria Blasco i Zapata (ASN, CS, DS, vol. 17, 1711-1712, pp. 150r-151r).

⁶³ Vicent Carròs fou rector entre el 23 de juny de 1688 i el 20 de desembre de 1691 (A. Felipo Orts, *La Universidad de Valencia durante el siglo XVII (1611-1707)*, Generalitat Valenciana, València, 1991, p. 22).

⁶⁴ Vicent Carròs fou nomenat ambaixador el 23 de desembre de 1705 (J.V. Ortí i Major, "Diario de lo sucedido en la Ciudad de Valencia desde el día 3 del mes de octubre del año 1700 hasta el día 1º del mes de septiembre del año de 1715", en *El Diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major*, Ed. a cura de V.J. Escartí, Fundació Bacaixa, València, 2007, p. 95).

La sortida des de València es retardarà fins l'1 de març de 1706 (Ibidem, p. 112) i l'estada en Barcelona es perllongarà molt de temps per la impossibilitat de ser rebut pel rei Carles. Durant tot el període Vicent Carròs donà notícia del que succeïa en la cort de Barcelona als estaments del regne (Ibidem, anotacions de 1706). Finalment el 12 de juny de 1706 pogué complir el mandat que duïa i oferir la fidelitat del regne al nou monarca (Ibidem, p. 143). La seua tornada a València es produí el 2 de juliol (Ibidem, p. 147).

⁶⁵ Ibidem, p. 190; P. Voltes Bou, *La Guerra de Sucesión en Valencia*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1964, p. 50 i pp. 132-133; i Pérez, op. cit., nota 18, pp. 173-174.

⁶⁶ "*También se supo oy, como su magestad havia revocado la gracia de chanciller de la Universidad de Valencia, que el señor arzobispo havia hecho en la persona de don Jayme de Cardona, passando su magestad este oficio a don Vicente Carroz Pardo de la Casta, canónigo de Valencia y embaxador que fue del presente reyno*" (Ortí, op. cit., nota 64, p. 199). L'anotació és del 23 de desembre de 1706 i realment el nomenament resultava extraordinari ja que el càrrec de canceller estava reservat per als arquebisbes de València (Felipo, op. cit., nota 63, p. 16). El protagonisme de Vicent Carròs durant el temps que estigué la cort de Carles en València s'evidencia per la participació en nombrosos actes religiosos com officiant principal i amb la presència del monarca (Ortí, op. cit., nota 64, p. 175).

⁶⁷ "...haviéndoos tomado el enemigo vuestra casa y bienes y hallándoos aun con el empeño de los gastos que os ocasionó la embajada con que de parte de dicho nuestro Reyno de Valencia nos disteis la obediencia en esta Corte, donde en el discurso de más de nueve meses que residis en ella, havéis padecido una larga y peligrosa enfermedad" (ASN, CS, *Diversorum Valentiae*, 17-II-1708, pp. 92r-94v). Castellví també constata la repressió borbònica sobre Vicent Carròs (Castellví, op. cit., nota 3, vol. II, p. 557).

⁶⁸ "*Vuestra magestad haze merzed al canónigo Don Vicente Carroz de quinientas libras annuas sobre los bienes de Pedro Brun, Antonio Envile y Francisco Dupui franceses.*" (ASN, CS, *Diversorum Valentiae*, 17-II-1708, pp. 92r-94v).

diputat per l'estament eclesiàstic el 5 de febrer de 1706⁶⁹. Aquesta mercè impossible de cobrar donada la pèrdua definitiva de València fou substituïda per una renda en Sardenya⁷⁰. El tenor de la concessió no podia deixar de fer referència a la secular vinculació de la família amb el regne⁷¹. El detall partia del propi Vicent Carròs i es produïa en uns moments en què l'herència de Quirra es dirimia entre uns aspirants que feia temps havien perdut el cognom Carròs per molt que de manera oportunista l'utilitzessin en documents públics i privats⁷². Vicent morirà aviat però a Barcelona no estava sols, el seu germà Francesc Carròs de Vilaragut Pardo de la Casta, baró de Toga, l'havia acompanyat en l'exili⁷³. Així la pensió li fou transferida⁷⁴ en consideració a "*los serbizios que executó al tiempo que los enemigos de mi Real Corona ocuparon mi ciudad de Valencia abandonando su casa y combeniencias por seguir mi justa causa passandose a esta de Barzelona donde permanece con toda su familia, y respecto de depender su alibio de las assistencias de dicho su hermano el canónigo, que con su fallecimiento no puede experimentarlas, está reduzido a suma estrechez por falta de medios con que vivir*". No fou fàcil cobrar-la. Tota una sèrie d'*accidents* ajornaren en més d'una ocasió els pagaments; primer fou la pèrdua dels correus que afectà a aquesta i altres moltes mercès sobre les que es va haver de remetre nous despatxos⁷⁵; després el valiment general que

⁶⁹ Es tractava de Tomàs Antoni Envile ("*entre todos únicamente éste era hijo de francés*", Ortí, op. cit., nota 63, pp. 105). Al cap d'uns mesos Envile va participar, com a diputat, en la comitiva que donà la benvinguda al rei Carles en la seua entrada a València (Ibidem, p. 173).

⁷⁰ "*Vuestra Magestad haze gracia a Don Vicente Carroz Pardo de la Casta de Quinientas libras de plata al año sobre el estado de Quirra en el interim que sean corrientes y cobrables las que se le asignaron en el Reyno de Valencia*" (ASN, CS, DS, vol. 14, 8-I-1709, pp. 13v-16r).

⁷¹ "*la estrechez en que dicho Don Vicente oy se alla le ha precisado a suplicarnos sea de nuestra Real dignación mandar se le asignen quinientas libras de Plata annuas sobre el sequestro o administración de dicho estado de Quirra (que por merced del serenissimo señor rey Don Jayme el segundo hecha a Don Berenguer Carroz, fue muchos años patrimonio de la casa del suplicante)*" (Ibidem).

⁷² Vid. notes 29, 30 i 32. Sobre aquesta qüestió Onofre Esquerdo escriu una incisiva frase en el seu tractat sobre la noblesa: "*Dicho estado de Quirra y demás baronías son muy grandes, con extendidas provisiones, que por méritos de los Carroces el rey les concedió. Hoy dicho estado lo posee la casa de Centelles; a saber: es un hijo de Dicho Don Cristóbal de Centelles que se nombra Carroz sin tener gota de sangre de Carroz por ninguna parte*" (O. Esquerdo, *Nobiliario Valenciano*, anterior a 1674, Biblioteca Valenciana, 2002, vol. 1, p. 202).

⁷³ Francesc Carròs havia col·laborat directament amb l'administració austriacista en València. Així el trobem com un dels *segrestadors* de diversos patrimonis borbònics; en concret es tractava de part dels béns del duc de Sogorb, marquès de Dénia (vid. C. Pérez, op. cit., nota 18, p. 165).

Sobre la seua estada a Barcelona Vicent Graullera constata la seua presència a través dels protocols notariais (vid. V. Graullera Sanz, *Los notarios de Valencia y la Guerra de Sucesión*, València, 1987, p. 96).

⁷⁴ "*VM. manda continuar la merced de 500 pesos annos concedida al canónigo Don Vizente Carros Difunto sobre el estado de Quirra en Zerdeña en Don Francisco Carroz Pardo de la Casta su hermano*" (ASN, CS, DS, vol. 15, 1709-1710, 92v-94r, 30-V-1710).

⁷⁵ El despatx en favor de Francesc Carròs es reiterà en 23 de novembre de 1710 (ASN, CS,

durant més d'un any anul·là qualsevol pensió⁷⁶. Finalitzada aquesta moratòria es reiterà la concessió una vegada més en favor de Francesc Carròs⁷⁷. Possiblement el baró de Toga gaudí de la pensió durant el temps que encara romangué a Barcelona. Però ell com tants altres estava destinat a morir defensant la ciutat. Segons Castellví aquest traspàs es va produir en agost de 1714⁷⁸. Nomenat capità del regiment de la Generalitat morí defensant el baluard de Santa Clara⁷⁹.

Vicent i Francesc no foren els únics Carròs beneficiaris de les rendes de Sardenya, el seu parent Simó, Tresorer General del Regne de València i marquès de Carròs, havia estat el destinatari d'una pensió de 200 *pesos* anuals a finals de 1709. La mercè a Simó formava part d'un paquet en el que estaven inclosos diversos ministres de la Reial Audiència valenciana i d'altres tribunals del regne, entre els que destaquen, a més de Simó Carròs i el propi Francesc Carròs⁸⁰, el doctor Vicent Sanchis i Trilles, el paborde Felip Doménech i el doctor Josep Mercader⁸¹.

Precisament de Josep Mercader es pot seguir la trajectòria de la pensió que li fou concedida i que al voltant de juny de 1717, vespres de la invasió borbònica de Sardenya, encara estava en vigor. Josep era fill de Manuel Mercader, regent de l'Audiència des de febrer de 1706⁸² i regent del Consell d'Aragó des de novembre del mateix any⁸³. Josep⁸⁴ per tant era membre d'una família amb important repre-

DS, vol. 15, 1709-1710, 108r-110r, pp. 23-XI-1710). Entre les mercès que calgué repetir destaca la concedida al comte de Cirat en febrer de 1710 de 300 doblons per una vegada (Ibidem, 3-II-1710, pp. 59v-60v) i que fou recordada a finals de 1711 (ASN, CS, DS, vol. 17, 1711-1712, 27-XII-1711, pp. 117r-118r).

⁷⁶ Vid. nota 38.

⁷⁷ "Vuestra Magestad manda al Virrey y Ministros que componen la Junta de Sequestros del Reyno de Cerdeña continuen a Don Francisco Carroz la merced de quinientos pesos anuos que tenia sobre los estados de Quirra sequestrados" (ASN, CS, DS, vol. 17, 1711-1712, 18-VII-1712, pp. 164r-164v).

⁷⁸ En qualsevol cas les notícies que aporta Castellví són un tant confuses ja que adjudica un títol nobiliari a Francesc que no correspon al que va tenir en realitat. Parla de ell com de marquès del Pozo i no com a baró de Toga, i això, donada l'abundància de la progènie dels Carròs valencians, entre fills legítims i legitimats, deixa oberta la possibilitat que Castellví parlés d'un altre membre de la família. Tanmateix és possible que la similitud morfològica de Toga i Pozo haja contribuït a crear la confusió, bé en la redacció original de l'obra de Castellví, bé en alguna transcripció posterior (Castellví, op. cit., nota 3, vol. IV, p. 361).

⁷⁹ GEC, vol. 6, p. 367.

⁸⁰ Francesc Carròs havia estat nomenat membre de capa i espasa de l'Audiència pel rei Carles (Castellví, op. cit., nota 3, vol. II, p. 246; i P. Voltes, op. cit., nota 65, pp. 122-123).

⁸¹ "V.M. manda librar en los sequestros del Reyno de Zerdeña sobre el estado de Mandas la cantidad de 3200 pesos anuos a los ministros de la Real Audiencia y demás del Reyno de Valencia cuya responsión permanecerá asta que Valencia se recobre" (ASN, CS, DS, vol. 15, 1709-1710, 27-IX-1709, pp. 35v-38v).

⁸² T. Canet Aparisi, *La Magistratura valenciana (s. XVI-XVII)*, Departament d'Història Moderna, València, 1990, pp. 57 i 199.

⁸³ Castellví, op. cit., nota 3, vol. II, p. 424.

⁸⁴ Malgrat que en alguns documents apareix com Josep Mercader i Calataiud es tracta de Josep Mercader i Torà i no del seu oncle.

sentació al bàndol austriacista⁸⁵, i va tenir oportunitat d'exercir diversos càrrecs al servei de Carles d'Àustria. Nomenat capità de cavalls i jutge criminal per Basset, seria honorat més tard pel rei Carles amb el càrrec d'assessor de la Governació d'Oriola⁸⁶. Ortí es refereix a ell en diverses ocasions certificant la seua fidelitat austriacista⁸⁷ i la seua participació en les confiscacions incontrolades propiciades per Basset⁸⁸. Amb l'arribada de Peterborough Josep intentà marxar cap a Barcelona per evitar un possible càstig, però hagué de romandre a València per ordre del general anglès, lliurant-se, això sí, de la investigació. La documentació sobre la pensió concedida ens aporta algunes altres dades de les activitats de Josep durant els darrers anys de la Guerra de Successió. Donades les dificultats de fer efectiu el cobrament de les rendes del ducat de Mandas, desviades a sovint per a d'altres necessitats reials, a principis de gener de 1710 li fou subrogada la mercè concedint-li l'administració dels béns segrestats que Don Jaume i Don Andreu Rieimbau posseïen a Eivissa. Gràcia que va fruit fins l'evacuació de Catalunya. Amb la pèrdua posterior de l'illa va desaparèixer definitivament qualsevol esperança de continuar rebent el producte d'aquesta administració. En 1714 Josep Mercader estava ja en Viena⁸⁹. La concessió, que, com a tants altres exiliats⁹⁰, li fou feta de 35 florins mensuals a càrrec de les rendes de Nàpols en abril de 1715, fou considerada per Mercader del tot insuficient. És per això que, a principis de 1716, es dirigirà de nou al monarca per intentar recobrar l'antiga gràcia. La resolució reial, tenint en compte els serveis prestats, fou favorable assignant-li 250 pesos a càrrec de les rendes de Mandas⁹¹. Mercader, però, amb una bateria de memorials adreçats a l'emperador i a diversos membres del *Consejo de España*, insistirà que la renda no era fàcil cobrar-la si havia de venir de Sardenya i que preferia “*que se le subrogue semejante cantidad en las primeras vacantes de pensiones del Reyno de Nápoles como con el conde de Alcaudete, don Juan Llosà y otros se ha practicado*”⁹². Argumentava, a més, els deutes que havia adquirit per no arribar a temps la

⁸⁵ Sobre Josep Mercader i la saga familiar vid. V. Graullera, *Juristas valencianos del siglo XVII*, Biblioteca Valenciana, València, 2003, pp. 247-248; i Pérez - Felipo, op. cit., nota 2, pp. 336-337.

⁸⁶ Castellví, op. cit., nota 3, vol. II, pp. 247 i 338.

⁸⁷ Ortí, op. cit., 64, pp. 100-101.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 109.

⁸⁹ V. León, op. cit., nota 6, pp. 223 i 231.

⁹⁰ Sobre la concessió de pensions en aquestes dates als exiliats que arribaven a Viena i la presència de Josep en la capital imperial, vid. V. León, “Abandono...”, op. cit., nota 2, pp. 243-249.

⁹¹ Un paràgraf del despatx reial, citat per Mercader en el seu memorial, ens aporta alguna notícia biogràfica: “*Por tanto teniendo presente el celo con que nos ha servido así en el Reyno de Valencia al tiempo que este proclamó nuestro Real nombre, como después en esta capital quando fue atacada por lo enemigos y sucesivamente sirviendo nuestra Real persona a su costa en la campaña que hizimos en Castilla, desempeñando en todas ocasiones su obligación con bien conocido afecto*”, ASN, CS, Decreti e Consulte, vol. 169, Memorial al rei, principis de 1716, pp. 213r-213v.

⁹² ASN, CS, Decreti e Consulte, vol. 169, Memorial al conde de Bolaños, principis de 1717, p. 215r.

pensió i la impossibilitat de mantenir-se en la Cort de la que volia absentar-se per a recobrar la salut⁹³. El *Consejo de España*, tot i reconèixer les dificultats de de-traure diners de Sardenya i que la pensió general “*que goza en los caudales destinados a españoles*” era insuficient, es mantingué inamovible recomanant mantenir la mercè a càrrec de les rendes de Mandas⁹⁴. Esdeveniments extraordinaris estaven a punt de produir-se i desbarataven aquestes disposicions. L’ocupació de Felip V de Sardenya, iniciada en agost de 1717⁹⁵, provocarà finalment que en 1720 Sardenya passés a la Casa de Savoia i Sicília a mans de Carles d’Àustria. Tal mesura, a banda de tenir una gran transcendència en la història sarda, obligà a reestructurar el *Consejo de España*⁹⁶ i lògicament les previsions de finançament que depenien de les rendes de l’illa. Josep Mercader hauria de sol·licitar de nou l’emparo reial. Desconeixem les disposicions que es degueren fer al respecte. El que és cert és que el seu ascens no s’havia aturat; en 1719 rebria el títol de marquès i en 1727 exercia el càrrec de president de la *Regia Camera della Sommaria* en Nàpols⁹⁷.

Una trajectòria similar seguiran les mercès donades a diversos membres de la família dels Català de Monsonís. Francesc i Jeroni, possiblement germans, foren beneficiaris de sengles pensions a càrrec de les rendes de Sardenya, durant la seua estada en Barcelona com exiliats⁹⁸. Els motius eren en ambdós casos similars als de tants altres austriacistes. Jeroni havia estat nomenat sergent major d’infanteria, “*en premio de sus servicios, gastos trabajos y prission que padecia por affecto a la Augustissima casa de Vuestra Magestad*”; després d’exercir com a tal havia representat al rei “*su crecida edad, las obligaciones de muger y hijos y la suma pobreza en que se hallava*”⁹⁹. La mercè a Francesc es concedia “*en atención a sus*

⁹³ Ibídem, Memorial al rei, principis de 1717, pp. 217r-217v.

⁹⁴ “... puede VMG servirse mandar desde aora, que luego, que aya lugar en los efectos del Patrimonio de Zerdeña no deje de hazerse la situación de ella, a fin, que experimente el alivio, que es justo, y corresponde a las circunstancias en que se halla de no poderse con solos los trescientos ducados, que goza en los caudales destinados a españoles. VMC mandará lo que más fuere servido”, Ibídem, Consulta del Consejo de España, 25-VI-1717, pp. 212r-212v i 218r.

⁹⁵ Vid. M. A. Alonso Aguilera, *La conquista y el dominio español de Cerdeña (1717-1720). Introducción a la política española en el Mediterráneo posterior a la Paz de Utrecht*, Valladolid, 1977.

⁹⁶ Sobre la qüestió, entre d’altres publicacions de l’autora, vid. V. León, *Carlos VI: el emperador que no pudo ser rey de España*, Santillana, Madrid, 2003, pp. 261-278; i “Los funcionarios del Consejo Supremo de España en Viena (1713-1735)”, en L. Miguel Enciso (coord.), *La Burguesía española en la Edad Moderna*, Valladolid, 1996, II, pp. 893-904.

⁹⁷ Pérez - Felipo, op. cit., nota 2, p. 337.

⁹⁸ Curiosament les pensions són iguals, 400 pesos anuals. Jeroni a càrrec de les rendes del marquesat de Villasidro (ASN, CS, DS, vol. 14, 1707-1712, 3-I-1709, 70r-71r) i Francesc a càrrec de les rendes del marquesat de Palmas (ASN, CS, DS, vol. 15, 1709-1710, 18-VI-1709, pp. 16r-16v).

⁹⁹ Aquests arguments es recorden en un memorial presentat anys després de la primera concessió (ASN, CN, Decreti e Consulte, vol. 168, 1713-1718, 29-VIII-1715, pp. 347r-349v). L’actuació com a Sergent Major en maig de 1707, és recollida per Castellví (op. cit., nota 3, vol. II,

*buenos serbicios, y pérdida de hacienda, siguiendo mi justa causa, de la administración y útil de los lugares de Faldeta y RafelGuaraf, y otros bienes del Conde de Almenara en el Reyno de Valencia durante aquellos sequestros*¹⁰⁰.

De Francesc sabem que, com a cavaller, assistia regularment a les juntes de l'Estament Militar als darrers anys del regnat de Carles II¹⁰¹. Paral·lelament, en 1690, havia estat insaculat en la bossa de cavallers per a optar als oficis de la ciutat de València¹⁰². A tal efecte havia acreditat un patrimoni per damunt de la mitjana dels altres insaculats i que estava constituït fonamentalment per censals amb un valor de 10.600 lliures¹⁰³. Això li donà oportunitat de ser Jurat en dues ocasions, en 1690 i en 1695¹⁰⁴. Finalment, en 1697, fou extret de la bossa de cavallers sense que es sàpiga el motiu¹⁰⁵. La guerra li donarà un notable protagonisme i la possibilitat d'ascendir de simple cavaller a noble titulat. Són nombroses les notícies que Ortí aporta sobre ell. Iniciada l'administració austriacista en València, Francesc es destacà pel seu activisme entre els membres de l'estament militar en favor del rei Carles. Formà part, com a diputat, de la comissió o ambaixada que donà la benvinguda al general Peterborough¹⁰⁶. Organitzà el pas a l'obediència austriacista de la ciutat de Sogorb, on romandria com a màxim responsable militar durant unes setmanes¹⁰⁷. A la seua tornada a València intentarà en diverses ocasions fer suprimir les anotacions, que sobre els drets successors dels Borbons a la Corona, s'havien incorporat a les actes de les reunions dels tres estaments, sense aconseguir-ho¹⁰⁸. Serà un dels segrestadors designat per administrar diversos patrimonis en el context de la política de confiscacions de béns contra els borbònics¹⁰⁹. L'arribada del

p. 429) encara que el nom que apareix en el text és *Gregorio* en comptes de *Geronimo* (una equivocació deguda sens dubte a la similitud morfològica d'ambdós noms).

¹⁰⁰ ASN, CS, DS, vol. 15, 1709-1710, 18-VI-1709, pp. 16r-16v.

¹⁰¹ S. García Martínez, *Valencia bajo Carlos II. Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y servicios a la monarquía*, Villena, 1991, pp. 411 i 432.

¹⁰² A. Felipe Orts, *Insaculación y élites de poder en la Ciudad de Valencia*, València, 1996, p. 88.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 104.

¹⁰⁴ *Ibidem*, pp. 181-182.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 112.

¹⁰⁶ Tot i criticant-les, Ortí posà en boca de Francesc Català unes paraules molt laudatòries per al nou monarca en la seua benvinguda a Peterborough: "*a sus gloriosas armas devieron la libertad, pues havian felizmente sacudido el pessado yugo y tirana servidumbre de el duque de Anjou, que les tenia en opresión injusta*" (Ortí, op. cit., nota 64, p. 106).

¹⁰⁷ Ortí anota la partida de Francesc cap a Sogorb el dia 28 de març de 1706 i la seua tornada el dia 19 d'abril. Els comentaris sobre l'actuació de Francesc en aquesta ciutat són bastant desfavorables, "*a breves días que estuvo en aquella ciudad bolvieron a escribir a su excelencia que le mandase restituir a su casa, pues no le podían tolerar*" (*Ibidem*, pp. 117 i 124).

¹⁰⁸ *Ibidem*, pp. 157, 159 i 166.

¹⁰⁹ Com els béns del comte d'Almenara i els del comte de Sumacàrcer, vid. Pérez, op. cit., nota 18, pp. 164-165. El text citat en la nota 100 fa precisament referència a alguna d'aquestes administracions.

rei Carles a València¹¹⁰ li donarà oportunitat d'implicar-se més directament amb la causa. Després d'Almansa partirà per Barcelona¹¹¹ on, en 1708 amb motiu de l'arribada de la reina Isabel Cristina, se li concedirà el títol de vescomte¹¹². No serà l'únic honor que rebrà, anys més tard l'emperador Carles el farà comte de Cerdanet¹¹³. Tanmateix no sabem on es va establir després de la guerra doncs no consta en cap de les extenses relacions d'exiliats publicades per V. León, A. Alcoberro o G. Stiffoni¹¹⁴. Per contra sí que es poden constatar notícies disperses sobre el seu fill: Com alferes i després com a capità participà activament en la defensa de Barcelona¹¹⁵, marxant posteriorment cap a Viena on rebrà el socors imperial¹¹⁶. El que sí que és cert és que a principis de 1713 Francesc Català de Monsonís encara cobrava la pensió que li havia estat concedida¹¹⁷.

La trajectòria de l'exili de Jeroni ens resulta més coneguda gràcies als avatars de la mercè que se li atorgà. Pocs mesos després de la primera concessió la pensió fou subrogada a les rendes del marquesat de Palmas, on estava situada la del seu germà Francesc, per tal de fer més efectiu el cobrament.¹¹⁸ Tanmateix les dificultats continuaren i per tercera vegada Jeroni va recórrer a l'emparo reial. Així el 31 d'octubre de 1710 la reina governadora ordenava als arrendadors de les rendes del marquesat de Palmas que paguessin "*en el mismo grado y lugar que se pagan los créditos de justicia a que el estado está obligado corresponder, la arriba expresada cantidad de quatrocientos pesos anuos*"¹¹⁹. Les dificultats en el cobrament no acabaren ací ja que els valiments¹²⁰ i especialment la gestió del superintendent

¹¹⁰ Ortí anota la designació de Francesc Català de Monsonís com un dels electes de l'estament militar pel tal d'organitzar l'entrada del rei en València (Ortí, op. cit., nota 64, p. 177). Per la seua part Castellví (op. cit., nota 3, vol. II, p. 247) cita com un dels diputats que reberen al rei a Jeroni Català, i no a Francesc. Sens dubte un dels dos textos equivoca el personatge.

¹¹¹ Els seus béns a València foren confiscats per Felip V, vid. C. Pérez Aparicio, *La Guerra de Sucesión en el País Valencià*, Tesi Doctoral, Universitat de València, 1972, Apèndix "*Relación de disidentes a los que se confiscan los bienes (7 de noviembre de 1711)*", pp. 600-616. En aquesta relació també figuren Francesc Carròs i Josep Mercader (pp. 601 i 602).

¹¹² Voltes, op. cit., nota 5, nº 23, pp. 532-533.

¹¹³ Cerdanet havia estat una possessió dels Cerdà de Tallada a l'Horta de València i desconeixem les circumstàncies de la creació del títol en favor de Francesc Català de Monsonís. L'acreditació de Francesc com a comte de Cerdanet s'anota en alguna notícia sobre el seu fill Pasqual, com ara la relació d'exiliats publicada per Stiffoni, "*Don Pasqual Català de Monsonís es valenciano, hijo del conde de Cerdanet que siguió a S. M. desde el año 1706*" (Stiffoni, op. cit., nota 2, p. 33).

¹¹⁴ Vid. nota 2.

¹¹⁵ Castellví, op. cit., nota 3, vol. III, p. 696, i vol. IV, pp. 163, 345 i 355.

¹¹⁶ Vid. nota 113.

¹¹⁷ Vid. nota 112.

¹¹⁸ El despatx reial, signat el 30-VII-1709, està citat en una Consulta posterior del *Consejo de España* de 29-VIII-1715 (ASN, CS, Decreti e Consulte, vol. 168, 1713-1718, 29-VIII-1715, 347r-349v).

¹¹⁹ ASN, CS, Decreti e Consulte, vol. 168, 1713-1718, 31-X-1710, 105r-106v.

¹²⁰ Una vegada passat l'any de valiment (vid. nota 38) Jeroni recordà la seua mercè i va rebre una resposta positiva: "*Habiéndose visto en Consejo el memorial del Sargento mayor Don Geró-*

de la Caixa Militar i visitador general Marcos Marañón¹²¹ invalidaren en la pràctica els despatxos reials. Encara que la Junta de Segrests li lliurà els mandats corresponents per als arrendadors, aquests respongueren “*que tenían orden del Virrey, de la Junta y del Visitador de no pagar merced alguna*”¹²². La manca de voluntat de fer els pagaments per part del Virrei i del Visitador General fou fins i tot considerada en la consulta del *Consejo de España*, que una vegada més recomanà reiterar la concessió i el seu degut compliment¹²³. A partir d'aquesta dada perdem el rastre de Jeroni, que possiblement es veurà obligat, com tants altres, a gestionar en el futur immediat la seua pensió a càrrec d'altres rendes foranes a Sardenya.

Hi havia realment un problema de fons que tenia difícil solució: La sobrecàrrega de partides sobre les rendes de Sardenya. Bona part de les despeses del Consell d'Aragó austriacista i del *Consejo de España* li havien estat consignades sense que hi hagués realment possibilitat que es pogués subvenir a totes elles. En aquest context s'havia emmarcat la gestió de Marcos Marañón. Gestió que no va ser ben rebuda a l'illa i que fins i tot va comptar amb l'oposició d'alguns membres del *Consejo de España* que cregueren innecessari la renovació del càrrec¹²⁴. Precisament al voltant de l'estiu de 1715 es produeix aquest debat que es conclou amb la decisió de l'emperador de nomenar Don Pio Ravizza com a nou Superintendent per al Regne de Sardenya¹²⁵. D'alguna manera l'existència d'aquest càrrec estava posant en entredit els oficis emblemàtics de l'administració del Patrimoni Reial a Sardenya, especialment el Procurador Reial i el Mestre Racional. El primer era exercit per Miquel de Cervelló, marquès de las Conquistas¹²⁶ que hauria estat cridat a la Cort de Barcelona per les seues diferències amb el virrei Cifuentes i no hauria tornat fins 1713, quant ja s'havia decidit la creació d'una Caixa Militar i era quasi irreversible el nomenament d'un superintendent. La mort de Cervelló el 15 de

nimo Catalá de Monsonís en que suplica a la Reyna nuestra señora sea de su Real dignación tenga el debido cumplimiento la Real gracia y merced de quatrocientos pesos annos de la qual presentó los reales despachos en esse Reyno y en la Junta de seqüestros. Ha parecido que en conformidad de los mismos dará V. E. los órdenes correspondientes para el consuelo y socorro de Don Gerónimo en quanto hubiere posibilidad y cabimiento sin que se necèssite repetir para este fin nuebos ordenes Reales” (ASN, CS, DS, vol. 17, 1711-1712, 18-VII-1712, pp. 164r-164v).

¹²¹ Vid. nota 9.

¹²² ASN, CS, Decreti e Consulte, vol. 168, 1713-1718, 29-VIII-1715, 347r-349v.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ Al respecte resulta molt interessant la Consulta del *Consejo de España* de 6 de maig de 1715 (ASN, CS, Decreti e Consulte, vol. 168, 1713-1718, pp. 613r-624v). Vid. a més la nota 47.g.

¹²⁵ ASN, CS, Decreti e Consulte, vol. 169, 1713-1718, 13-IX-1715, pp. 592r-594r, 597r-597v i 598v.

¹²⁶ Malgrat el seu cognom no té res a veure amb Joan Basili de Castellví comte de Cervelló. Sobre les diverses branques del llinatge dels Cervelló existeix un text del segle XVIII dedicat a un dels seus membres de Sardenya (M. M. Rivera, *Genealogía de la novilissima familia de Cervellón dedicada a don Francisco de Cervellón, barón de Zatmaza en Cerdeña*, Barcelona, 1733, Biblioteca Universitaria di Cagliari, SP 6.5, 64/3, pp. 76r-216v).

juny de 1716¹²⁷ donà lloc a un debat sobre la designació del seu successor¹²⁸. En aquest debat es proposaren diversos candidats entre els que sobresortí el valencià marquès de Boïl¹²⁹. Finalment no va obtenir el càrrec¹³⁰ però d'alguna manera la seua candidatura es convertí en una de les últimes evidències dels lligams de Sardènia a la resta de la Corona d'Aragó i especialment a València. Uns lligams que estaven a punt de trencar-se definitivament. El recurs a les rendes o a la provisió de càrrecs del regne sard en benefici de la resta dels súbdits de la Monarquia, especialment dels de l'extinta Corona d'Aragó, tocava al seu fi i amb ell l'inici de camins divergents per als territoris que havien conformat aqueixa Corona.

APÈNDIX

Marchionis de Tarazena

3ª Augusti 1708

Don Carlos etc. Por quanto los estados y bienes de los vassallos que se hallan y habitan en obediencia enemiga, precediendo legitima información, y guardando las formalidades que de derecho se requieren, han sido y deben ser seqüestrados, y a nuestro Real Patrimonio aplicados, por cuya razón pertenece a Nos absolutamente disponer de aquellos como mejor pareciere ser de nuestro Real servicio. Attendiendo, que entre otros de los seqüestrados son y deven ser los estados, bienes y haziendas con sus dependientes, que el Duque de Gandia tiene, y posehia en nuestro Reyno de Cerdeña. Y que la fineza que el Illustre Marqués de Tarazena su hermano ha manifestado acia nuestro Real Servicio ha podido merecerse nuestra principal atención, y que por el menoscabo que su casa y hazienda ha experimentado de seguir la justicia de nuestra causa se ha hecho digno de la mayor gratificación. Por tanto hemos tenido a bien, y resuelto hazerle merced, como en virtud de las presentes se la hazemos al dicho Illustre Marqués de Tarazena del sequestro, y útil de todos los bienes y rentas, que el dicho Duque de Gandia su hermano tiene, y posehia en nuestro Reyno de Cerdeña concediendo al dicho Marqués el goze de todos los expresados bienes, y estados con toda jurisdicción civil y criminal, mero y mixto imperio, utilidades, frutos, emolumentos, y derechos de Patronato, provisiones de beneficios simples, o, curatos, plebanías, capellanías, canonicatos, y todo lo demás anexo, y perteneciente a los referidos estados del dicho duque de Gandia y según y conforme este y sus antecessores los gozaron en el referido

¹²⁷ Als *Quinque libri* del Castell de Càller consta el seu traspass el 16 de juny de 1716 (vid. nota 59).

¹²⁸ ASN, CS, Decreti e Consulte, vol. 169, 1713-1718, 15-XII-1716, pp. 342r-353v i 353vbis.

¹²⁹ (El Consell) "*Para la terna de forasteros propone en primer lugar al Marqués de Bohil sugeto muy cabal para esta y mayores incumbencias, el qual fue Portantveus de General Governador en el Reyno de Valencia con grande aplauso y por seguir la justa causa de VMG abandonó su Patria y pingüe Patrimonio*" (Ibidem).

¹³⁰ El nomenament es decantarà en favor de Gaspar Berruezo i Carnicer que havia estat Mestre Racional i membre del Consell d'Aragó. Ja jubilat, des de la dissolució del Consell vivia a Càller i la seua designació podia temperar les crispacions locals. No arribarà a fruit de la designació ja que la invasió borbònica instaurarà la Intendència General suprimint el càrrec de Procurador Reial.

Reyno de Cerdeña con todas las prerrogativas, facultades y autoridades, que a sus poseedores fueron concedidas y de que usaron, con tal general y libre administración, que no deva ser obligado a dar cuentas de lo que los referidos estados frutaren, convirtiendo sus productos en utilidad y beneficio suyo propio, con solo la obligación a que estará tenido, de preservar, y mantener, como con tenor de las presentes le mandamos mantenga cada un año de los que posehiere el dicho seqüestro, y útil dos mil y quinientas libras moneda del dicho Reyno de Cerdeña a nuestra Real disposición, por lo que de nuestro servicio se ofreciere. Y con esta circunstancia mandamos a la persona, o personas a quienes tocare que no solamente impidan al dicho marqués de Tarazena la percepción de los productos de dichos estados, y bienes antes den todo el favor y asistencia, que fuere menester para que el dicho marqués, o quien su legitimo poder tuviere entre en la posesión de el dicho seqüestro si y conforme arriba está contenido, pues que assí lo queremos, y es nuestra Real voluntad en testimonio de lo qual mandamos despachar las presentes con nuestro sello Común en el dorso selladas, en Barcelona a quatro de agosto de mil settecientos y ocho

Yo el Rey

Don Ramón de Vilana Perlas

Vt Aguirre Regens

Vt Marchio de Montnegre

Vt Estanga Regens

Vt Comes de Vilafranqueza

Concede Vuestra Magestad al Marqués de Tarazena el sequestro y útil de todos los estados y rentas que el Duque de Gandia su hermano posehia en el Reyno de Cerdeña, con retención de dos mil y quinientas libras al año para servicio de Vuestra Magestad. Vuestra Magestad lo mandó

Solvit pro jure sigilli terdecim mille solidos

Don Joanes Franciscus de Verneda locumt. In officio Prot.

3ª Xbris 1708

(Archivio di Stato di Napoli, Consilio di Spagna, Diversorum Sardiniae, vol. 14, 1707-1712, 4-VIII-1708, pp. 4v-6r)